

Nováková, Luisa

Spletité výpravy za úsměvem : (k poetice humorných fantasy Johna Morressyho)

In: *Na rozhraní světů : fantastická literatura v mezioborovém zkoumání.*
Dědinová, Tereza (editor). Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016, pp. 233-238

ISBN 978-80-210-8441-4

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136791>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SPLETITÉ VÝPRAVY ZA ÚSMĚVEM (K POETICE HUMORNÝCH FANTASY JOHNA MORRESSYHO)

To, co mne k [psaní] nutí, není touha být lepší nebo významnější [...] – ale jiné, méně nápadné pohnutky: láska k vyprávění příběhů, potěšení, o kterém se v jednom ze svých dopisů zmiňuje Flaubert („Nebýt už jen sám sebou, ale řídit celý svůj vlastní vesmír“), a uspokojení, že jsem vytvořil něco, co už nikdo jiný vytvořit nemůže. Jsem ochoten přijmout možnost, že někdo na tomto světě píše lépe než já, ale vím jistě, že nikdo nenapíše to, co píšu já.

John Morressy: *Kedrigern doma a na cestách*

Američan John Morressy, univerzitní profesor anglistiky na Franklin Pierce College v New Hampshiru, vstoupil svými romány a povídkami do krásné literatury v šedesátých letech 20. století a zapsal se do čtenářského i literárněvědného povědomí jako tvůrce próz science fiction a fantasy, ačkoli jeho tvorba, zvláště povídková, je žánrově širší. Na samém počátku osmdesátých let poprvé uvádí v časopiseckých povídkách na scénu postavu čaroděje Kedrigerna, romány o něm následují od druhé poloviny těže dekády.¹ Tím Morressy, ačkoli ani původní, vážnější směřování neopouští, výrazně obohacuje svou tvorbu o cestu fantasy humorné, která mu přinesla pravděpodobně i největší čtenářský ohlas.

1 První z nich – *A Voice for Princess*, česky jako *Kedrigern a hlas pro Princeznu* – vyšel ve Spojených státech v roce 1986, u nás se dočkal v letech devadesátých dokonce dvojího vydání. Následovaly romány *The Questing of Kedrigern* (1987, *Kedrigern a spletitá výprava*), *Kedrigern in Wonderland* (1988, *Kedrigern a kouzelná hůlka*), *Kedrigern and the Charming Couple* (1990, *Kedrigern a kouzelný pár*), *A Remembrance for Kedrigern* (1990, *Pozornost pro Kedrigerna*). V roce 1994 vychází česky *Kedrigern a drak Comme il faut* (*Kedrigern and the Dragon Comme il Faut*, v angličtině se objevuje až o několik let později v dvoudílném souhrnném vydání kedrigernovských próz *The Kedrigern Chronicles*, 1. svazek 2002, 2. svazek 2003).

Cyklus šesti románů o Kedrigernovi a jeho ženě Princezně, prequelová trojice románových příběhů o mladém Kedrigernovi² a řada povídek³ vydobily Morressymu nepřehlédnutelné místo také v kontextu českých překladů světové fantasy. Zatímco ostatní Morressyho prózy se u nás přinejmenším nakladatelského zájmu nedočkaly, jeho humorná fantasy má postavení svým způsobem výlučné, dokonce exkluzivní: několik próz cyklu (z toho hned čtyři romány) vyšlo nejdříve v češtině, přeloženo z rukopisů, anglické edice následovaly s dlouhým zpožděním. Podobný postup není u nás nikterak běžný (což vzhledem k velikosti českého knižního trhu sotva překvapí) a svědčí nejen o péči překladatele Petra Cahy a nakladatelství Polaris, ale i o zvláštní oblibě části Morressyho díla mezi českými čtenáři. Zároveň ovšem dokresluje autorovo postavení v literatuře domácí: přestože Morressy zatím nepatří k těm zcela opomíjeným – o čemž svědčí i odborná literatura, včetně té populárně zaměřené⁴ – rozhodně není příkladem autora bestsellerů. (V listě *The Independent*, v krátkém nekrologu z dubna 2006, označil Morressyho John Clute za člověka natolik neokázalého, plachého, že se snad ani nemohl v žádné ze svých dvou profesí, ať coby odborník na anglickou literaturu, nebo spisovatel, plně prosadit, a dokonce hrozí, že může být kvůli své přehnané skromnosti snadno zapomenut; CLUTE 2006.)

Cestu k náročnějšímu českému čtenáři má Morressyho dílo ztíženo ještě i jinak. Český vydavatel, výše zmíněné nakladatelství Polaris, specializované na fantasy a science fiction, bohužel zvolilo ediční úpravu pro současnou žánrovou produkci stále dost typickou: levné, bez jakékoli výtvarné invence zpracované paperbacky s kýčovitě vypravenými obálkami (jejich výtvarný styl očividně odkazuje k tradici populárních sci-fi a fantasy magazínů, s nimiž je fantasy edičně zvláště v americkém prostředí dlouhodobě spojena), tedy úpravu unifikuující díla různých uměleckých kvalit vizuálně v jedinou, téměř nepřehlednou masu, která už svým výtvarným pojetím přirozeně odrazuje, ne-li přímo odpuzuje intelektuálnějšího čtenáře.⁵ Není proto ani divu, že Morressyho *Kedrigern* zůstal širší kritickou obcí nepovšimnut.⁶

2 *Mladý Kedrigern a první kouzlo* (MORRESSY 1998), *Mladý Kedrigern a pátrání po minulosti* (MORRESSY 1999) a *Mladý Kedrigern – Zrození mistra* (MORRESSY 2001), všechny tři díly byly do češtiny přeloženy z rukopisu.

3 Především jde o výběry z autorových časopisecky vydaných a rukopisných povídek *Kedrigern doma a na cestách* (MORRESSY 1994d) a *Kedrigern – Čaroděj na roztrhání* (MORRESSY 2003), z nichž druhý sestavil pro české vydání sám Morressy a pro oba napsal také některé nové texty. Obraz doplňují výběry *Trocha práce vznešeného druhu* (MORRESSY 1995b) a *Kletba von Krumpelsteinů a jiné hrůzy* (MORRESSY 2008), které přinášejí rovněž několik povídek kedrigernovské série, představují však autora širěji.

4 Viz např. PRINGLE 2003: 172–173.

5 Pro zpřesnění obrazu dodejme, že Polaris vydal některé romány v druhém vydání také vázané a ilustrované, a snažil se novou ediční úpravou věnovat Morressymu co největší péči (viz např. vydání MORRESSY, John. 1997 *Kedrigern I. /Frenštát pod Radhoštěm: Polaris/*), bohužel ilustrátorka Zdeňka Boušková, jejíž tvorba se o estetiku amerických magazínů opírá a přes řemeslnou zručnost a jistou jemnost projevu nejednou směřuje ke kýči, zůstala stejná.

6 Problém výtvarných úprav a kvality ilustrací edic překladové i původní fantasy ve specializovaných nakladatelstvích pokládáme za poměrně značný – před hodnotitele nejednou klade důrazný poža-

Humorné fantasy Johna Morressyho nejsou intencionálně určeny mládeži, stávají se však její neintencionální četbou. Poněkud zvláštní postavení má přitom trojice románů o mladém Kedrigernovi, v níž sice také není intencionalita nikterak explicitně deklarována, ale mladý, chlapecký hrdina je téměř předurčen k tomu stát se ve vztahu k mladému čtenáři hrdinou referenčním, také jeho peripetie spojené s hledáním místa v životě a postoje k němu vedou až k žánrovému doteku s příběhovou prózou ze života dětí.

Pro uspokojení čtenářských potřeb dětského a dospívajícího čtenáře není dosud intencionální fantasy, ani překladové, natož původní, dostatek.⁷ Opakuje se tedy osobitým způsobem situace, která před sto a více lety vedla k přisvojení převážné části klasické dobrodružné literatury mladými čtenáři natolik, že ji dnes chápeme jako plně integrální součást právě jejich četby, byť součástí neintencionální. Že k tomuto procesu dochází, dokazuje ostatně i skutečnost, že alespoň u nás fantasy doposud seriózně reflektujeme pravděpodobně častěji v souvislosti s literaturou pro děti a mládež, ačkoli většina produkce dětem určena není.⁸

Právě neintencionální díla spadající do žánru fantasy můžeme tedy dnes chápat ve vztahu ke čtenáři jako nástupce dobrodružné literatury z hlediska některých jejích funkcí (a není tu pochopitelně bez významu žánrové dědictví, které si fantasy nese).

Morressyho humorná fantasy přitom představuje typ textu, který je vyspělejšímu čtenáři staršího školního věku a adolescentům plně přístupný a je zároveň schopen plnit funkci tzv. rodinného čtení, svou otevřeností více generacím, schopností nabídnout čtenáři různého věku různé možnosti vnímání textu ve shodě s jeho zkušenostmi i čtenářskou vyzrálostí.

Nezastíráme – a nevidíme k tomu žádný důvod –, že hlavní funkcí Morressyho humorných próz je funkce zábavná (ostatně sám autor to plně přiznával). Zábavnou funkci však nelze v četbě mládeže podceňovat – v době rostoucího nečtenářství je to důležitější než jindy, přání bavit se je součástí čtenářských potřeb dětí a mládeže (a v oblibě fantasy hraje nepopíratelně primární roli). Je ovšem nutno věnovat textům, jejichž funkční těžiště leží právě zde, zvýšenou pozornost, je totiž jasné, že pod pojmem zábava se skrývá škála způsobů, jak tuto touhu uspokojit: od esteticky hodnotných, sofistikovaných, jemných a intelektuálně náročných tónů až

davek nenechat se odradit od seriózního hodnocení toho kterého textu jen proto, že ho nakladatelská úprava vizuálně vřadila mezi knižní brak. To, že je možné vydávat fantasy i jinak, dokazují – naštěstí dnes častěji než dříve – především některé edice fantasy intencionálně určené dětem (srov. např. knihy z nedávné produkce Euromedia Group – Knižního klubu).

7 Podpůrnou roli v tomto procesu dnes nepochybně hraje rovněž obecněji pozorovatelný „kolaps věkovosti“, na nějž, v poněkud jiném kontextu, upozorňuje i Svatava Urbanová, např. ve studii *Magnetická pole české literatury pro děti a mládež na začátku 21. století* (URBANOVÁ 2009: 9–39).

8 Připomeňme v této souvislosti také tendenci opačnou – pro niž ostatně zase nalezneme mnoho důkazů právě ve fantasy: přivlastňování si intencionálně dětských knih dospělými čtenáři a tedy v podstatě vznik „neintencionální literatury pro dospělé“.

po primitivní uspokojování těch nejnaturálnějších pudů. Fantasy v tomto ohledu nabízí mnoho cest k zábavě kvalitní, kvalitnější, průměrné i podprůměrné.

Fikční svět próz o čaroději Kedrigernovi vytvořil Morressy na základě v žánru tradičním, ale už zde přikročil k nenápadným inovacím: v obraze krajiny příběhů se mísí odkazy na Britské ostrovy a Evropu jako takovou s prvky pohádkovými či mytickými, podobně čas evokující prvořadě evropský středověk (z něhož dokonce mohou čarodějové tu a tam vstoupit či nahlédnout do doby a společnosti naší) se pojí s pohádkovým bezčasím. Pohádkové tu přitom převládá nad realistickým natolik, že typologicky máme před sebou spíše svět autorské pohádky než fantasy moderního typu, většinou značně realističtější. Nezastupitelným a nepřehlédnutelným zdrojem byla Morressymu také středověká rytířská epika. Ačkoli však čerpal z různých zdrojů, vytvořil svět vnitřně naprosto soudržný.

Z odkazu pohádky lidové (včetně jejích literárních zpracování, například z pera bratří Grimmů) Morressy čerpá hojně také motivicky: z pohádek sem vstoupily princezny či princové proměnění v ropuchy, víly, rozzlobené proto, že nebyly pozvány na křtiny, a mnoho dalších dílčích motivů. Morressy využívá i zařité typologie pohádkových postav (od princezny se očekává, že bude krásná, od prince, že bude chrabřejší, atd.). S obojím, s motivy i typologií, si však hraje, nejednou je převrací – používá postupy známé z pohádek naruby –, inovuje a posouvá do jiných souvislostí. Výsledkem této hry je humor, nejednou nonsensového typu, a laskavá parodie, vyrůstající ze znalosti a rovněž z respektu k parodovanému žánru.⁹

Jemné parodii se Morressy nevyhýbá ani ve vztahu k žánru fantasy.¹⁰ Za její součást dokonce můžeme považovat i kompoziční postup, který autor opakovaně používá: na počátku románu se hlavní hrdina vydává na dobrodružnou výpravu, plnou odboček a peripetií, za plněním jednoho velkého – a spousty dílčích – úkolů, na konci se, s úlevou a úspěšně, vrací domů.¹¹ A znovu je na tomto místě třeba vyzdvihnout i rytířskou epiku – součást rodokmenu fantasy coby žánru. Inspirace artušovským cyklem (zvláště v tom tvaru, v jakém jej známe z pozdně středověkého podání Thomase Maloryho *Artušova smrt*) je zřejmá a autor ji využívá stejně často jako inspiraci pohádkou, s bezpečnou znalostí odpovídající poetiky.¹²

9 Snad nejzřetelnější je práce s pohádkovými motivy, přítomná v celém cyklu, v románu *Kedrigern a kouzelná hůlka* (anglický název *Kedrigern in Wanderland* je ostatně v tomto směru velmi výmluvný).

10 Srovnej např. hru s žánrovým klíše pestře složených společenstev vyrážejících na záchrannou výpravu v závěru románu *Kedrigern a spleť výprava*, nebo aluze na artušovské motivy či motiv tajemného původu hlavního hrdiny atd.

11 Poněkud jinak jsou komponovány příběhy mladého Kedrigerna a hlavně první díl románového cyklu *Kedrigern a hlas pro Princeznu*, který vznikl spojením původně samostatných povídek a epizodický charakter si i po přepracování do značné míry zachoval.

12 Ne náhodou se tedy čtenáři může vybatvit spojitost s typem humoru britské skupiny Monty Python, jak ji zúročila ve filmu *Monty Python a Svatý grál* (1974, režie Terry Gilliam, Terry Jones). Přes některé styčné body ovšem zůstává Morressy nejen naprosto svůj, ale také mnohem jemnější a sofistikovanější. (Srov. zvláště MORRESSY 1994a.)

Zdrojem sofistikovaného, intelektuálního humoru, jež ocení až čtenář zkušený (ale tomu méně zkušenému nebude při četbě na překážku), je množství kulturních, zvláště literárních aluzí – na řadu významných děl světové literatury, od Shakespeara až po *Alenku v kraji divů* a *Za zrcadlem* – a hříček opřených o parodii literárního stylu středověkých kronik či specifické využití typického verše velšských bardů apod.¹³

Přesto Morressyho humorné prózy za pouhé literární parodie označit nemůžeme. Morressyho humor těží z realistického vidění světa, soustředění na realistický detail, schopnosti využít i drobné, vnějškově neefektní nadsázky či posunu ke komickému účinku.

Postavy příběhů, byť na první pohled výjimečné – čarodějové, králové či princevé a princezny –, nesou ve skutečnosti rysy úplně obyčejných lidí, jsou zrcadlem jejich nectností i ctností, chyb a chybiček. Morressy vytváří zjednodušenými tahy rozličné lidské typy, jejichž komický rozměr nejednou vynikne ještě více právě ve spojení s fantaskností fikčního světa a zápletky. I Kedrigern, byť velký mistr odeklinadel, je ve své podstatě obyčejný intelektuál, specialista ve své profesi, s odporem k cestování, milující svou ženu, svou knihovnu a svůj klid.¹⁴ Jestliže jsme tedy o prostoru a čase příběhů mluvili jako o víceméně pohádkových, u postav je tomu skoro naopak. Schopnost vnímat a zobrazovat realisticky je ostatně jedním z předpokladů úspěšné humoristické tvorby.

Sklon k realističnosti se projevuje i tím, že se autor zcela nevyhýbá ani motivům drastickým, které spojuje s odsudkem lidské krutosti, nejednou s využitím černého humoru. Samoučelné násilí, natož jeho implicitní glorifikace je ale Morressymu naprosto cizí.

Převažující nezávazné, úsměvné hříčky také tu a tam skrývají vážnější tón. Jedním z oblíbených, opakovaných postupů je zde využití krátkých humorných příběhů s poučnou pointou, které Morressy zapojuje do děje jako vyprávění ve vyprávění a při jejichž vytváření v podstatě osobitě variuje formu středověkých exempel.¹⁵ Mimoděk tak i v románech dokazuje svou inklinaci k malým formám, k povídce, v níž se mu skutečně umělecky dařilo.

13 Rozvoj humorné fantasy, a zvláště fantasy parodické chápe polský badatel Grzegorz Trębicki jako možný důkaz skutečného zakořenění žánrových konvencí fantasy v literatuře 20. století – srov. TRĘBICKI 2007: 156. V této souvislosti není nezajímavé připomenout, že cyklus Terryho Pratchetta o Zeměploše, dnes co se humorné fantasy týče asi neznámější, začal vznikat v osmdesátých letech 20. století, stejně jako Morressyho *Kedrigern*. (Pratchettovo pojetí fantasy se však od pojetí Morressyho značně liší – k tomu viz např. erudovaný rozbor Pratchettovy poetiky z pera Terezy Dědinové; DĚDINOVÁ 2015: 194–199).

14 S Kedrigernovou postavou jsou přímo spojeny také některé prvky autobiografického charakteru odkazující k univerzitnímu prostředí – např. líčení nudného schůzování, výroční konference atd. – i k osobnímu životu autora.

15 Tento postup je ještě výraznější v trojici příběhů o mladém Kedrigernovi, jejichž atmosféra je celkově mnohem vážnější, humoru v nich výrazně ubývá a větší důraz na „hlubší poselství“ je zřejmý.

Poetika humorných fantasy Johna Morressyho je založena na skromné neefekt-
nosti, promítající se do všech rovin děl, laskavém a otevřeném přístupu ke světu
a k lidem, tíhne za všech okolností k harmonii (Morressyho happy endy spočívají
v tom, že postavy najdou místo v životě, na němž je jim dobře, ačkoli třeba ne oč-
kávaným způsobem: opuštěný hladový sirotek nedopatřením proměněný v draka
se sice už nemůže k původní podobě vrátit, ale jako krásný, zlatý drak, který je už-
itečný ostatním, je dokonale šťastný; princ s princeznou zůstanou navždy ropucha-
mi, nicméně v hradní fontáně jsou stejně nejspokojenější a mají jeden druhého,
apod.). Vše ovšem beze sklonu k jakémukoli trivializujícímu sentimentu.

Kedrigernovské příběhy Johna Morressyho nepostrádají ani etický rozměr:
odpor k násilí, k nedovzdělanému konzumnímu primitivismu a sobectví, dů-
ležitost milosrdenství, touha po spravedlnosti, soucit s lidmi v nouzi, slušnost
a poctivost ve všem konání, to jsou zásadní hodnoty, jejichž nositeli bývají
především hlavní postavy a prostorem k implicitnímu vyjádření barvitý fantas-
ticko-dobrodružný děj.

Díky nevtíravému, inteligentnímu humoru, nápaditosti a přirozenému humanis-
mu tak patří romány a povídky Johna Morressyho o čaroději Kedrigernovi, jeho
ženě a přátelích z cechu čarodějů mezi to nejlepší, co v současnosti překladová
fantasy akcentující zábavnou funkci nabízí.¹⁶ A na rozdíl od mnohých jiných děl
vykazují kvality a znaky, které je předurčují, aby se přes své primární zaměření na
dospělé stávaly rovněž součástí četby mládeže.

16 Přirozeně – jak to bývá u literárních sérií běžné – i zde platí, že některé knihy jsou umělecky
vydařenější a jiné méně. Ale to by už vyžadovalo detailní rozbor.